

Třetí dialog

A: Stále věříš v astrologii?

B: Kdo ti řekl, že věřím v astrologii?

A: Ty sám. Vzpomeň si, když jsme se setkali naposledy, mluvil jsi dlouze o astrologii, šarlatánství a jiných tématech špatné pověsti. Byl jsi jimi velmi nadšen.

B: Nevzpomínám si, co jsem říkal . . .

A: Není třeba, aby sis pamatoval přesnou formulaci; z tvého postoje vyplývá, že . . .

B: Z mého ‚postoje‘?

A: Ano, z tvého postoje, tvé filosofie nebo jakkoli to chceš nazývat.

B: Kdo ti řekl, že mám ‚filosofii‘?

A: No, vidím, že ses moc nezměnil. Nejdřív hlásáš absurdity, odsuzuješ dobré nápady a vychvaluješ nesmysly, říkáš, že tohle by se mělo udělat a tomuhle se vyhnout – ale když tě někdo nachytá a snaží se tě přimět, aby ses vyjádřil určitěji, všechno zapřeš. ‚Jsem doktor Jekyll, nic jsem neudělal.‘ Jak tě může někdo brát vážně?

B: Měl jsi někdy přítele?

A: Mám mnoho přátel.

B: A mluvil jsi o něm nepochybně pěkně.

A: Když jsem o něm mluvil, tak ano.

B: Odcizil ses někdy svému příteli?

A: No, zažil jsem pár zklamání.

B: Ne, mám na mysli něco jiného. Stalo se ti někdy, že by sis bez jakékoli příčiny, kterou bys byl schopen určit, najednou nebyl s nějakou určitou osobou tak blízký jako dřív? Možná tě začala nudit.

A: No, možná jsme se sobě vzdálili – snažím se být v tomto ohledu racionální ...

B: Ale ne vždy jsi uspěl! Občas jste si bývali cizí a snad dokonce i trochu nepřátelští – ale přesně to určit nedokážeš.

A: V takovém případě bych se rozhodně pokusil probrat si tu záležitost se svým přítelem – přátelství se nelze jen tak lehce vzdát.

B: Souhlasím. Budete diskutovat. Ale dojdete vždy k závěru přijatelnému pro vás pro oba? Být odcizen znamená, že si navzájem nerozumíte, a tak rozhovor může vést nikam a být dokonce bolestivý ...

A: S tím bych nebyl spokojen ...

B: Jenže tak nemůžeš pokračovat donekonečna, v určitém bodě budete muset uznat, že si už nemáte navzájem co říci. Pak je rozumné toho nechat a rozejít se.

A (mlčí).

B: Vidím, že jsem se dotkl citlivého nervu ...

A: No, takové věci se stávají, ale co to má co dělat s naší otázkou? S tvou neochotou stát si za svým názorem?

B: Hned ti to povím. Vezmi si přítele, kterému se pomalu od-cizuješ. Potkáváš ho každý den, mluvíš s ním nebo s ní, je stále méně a méně věcí, o nichž se spolu můžete bavit, zájmy, které jste sdíleli, pomalu mizí, začínáš se nudit, pozoruješ znaky nudy či netrpělivosti na druhé straně, tvé chování se mění – a s ním i to, co říkáš o svém příteli ostatním ...

A: Souhlasím, takové věci se stávají, ale když se to stane, snažím se zjistit důvody.

B: Na důvodech nezáleží – mluvím teď o procesu samém. Důvodem může být, že tvůj přítel poznal nové lidi, mírně změnil svůj pohled na život, své „zamlčené vědění“ („tacit knowledge“), je možné, že ty sám ses změnil v důsledku metabolických změn

nebo protože jsi zhlédl působivý film nebo ses zamiloval – kdo ví. Ať bylo příčinou změny cokoli, chováte se teď k sobě jinak, jinak smýšlíte a jinak o sobě mluvíte.

A: Konečně vím, o čem mluvíš! Chceš říct, že tvůj vztah ke světu a jeho fyzikálním a sociálním aspektům se mění právě tak, jako se mění vztah mezi dvěma lidmi ...

B: Když jsem psal v roce 1970 první verzi své knihy „Proti metodě“ (Against Method), byl svět jiný, než je dnes, i já jsem byl jiný než jsem dnes, nejen intelektuálně, ale i emocionálně ...

A: Ale to nebyla podstata mé poznámky. Nekritizoval jsem tě za změnu tvé filosofie nebo tvého postoje. Kritizoval jsem tě za to, že nemáš vůbec žádný postoj nebo že se náladově potloukáš od jednoho postoje k druhému. Dnes bráníš astrologii, zítra se tvé chutě změní, a budeš chválit molekulární biologii ...

B: Ani za nic ...

A: Tak či tak. Přiznejme si, že v našem okolí dochází k mnoha změnám. Mění se počasí, existují změny ve velkém měřítku – od doby ledové k teplejšímu podnebí, změny malého měřítku – od deštivého dne ke dni slunečnému, lidé objevují nové formy matematiky – změny jsou všude. Ale racionalisté nejsou jen unášeni tímto oceánem změn, nýbrž se snaží přizpůsobit své změny změnám okolí ...

B: Máš na mysli teorie, které racionalisté přizpůsobují novým skutečnostem a novým podobám matematiky ...

A: Ano. A případ dvou lidí je poněkud složitější, ale v zásadě odlišný není.

B: A tím míníš, že mohu principiálně oddělit svou změnu od změny svého přítele a podat její objektivní vylíčení.

A: Ano.

B: Zajdu-li do podrobností, mohl bych například říci, že právě teď se „objektivně“ přátelsky usmívá, bez ohledu na to, zda se někdo dívá nebo ne.

A: Ano.

B: Ale nepochybně víš, že stejný výraz obličeje včleněný do různých příběhů může být chápán velmi rozdílnými způsoby.

A: Co máš na mysli ?

B: Představ si obrázek usmívající se tváře. Nyní ho včleň do textu, který zní: , ... Konečně držel ve svých rukou malé stvoření – svého syna. Svého jediného syna! Hleděl na něj něžně a usmíval se ... ' – čtenář ,přečte' toto vyličení jako vyobrazení člověka s něžným úsměvem na tváři.

A: A dál?

B: Teď dej stejný obrázek do následujícího textu: , ... konečně měl svého nepřítele u nohou, plazícího se a prosícího o milost. Sklonil se k němu s krutým úsměvem a řekl ... ' – v tom případě bude totéž vyobrazení chápáno jako vyjádření krutého úsměvu. Výraz může být nakonec čten mnoha různými způsoby a může se objevit v mnoha různých podobách v závislosti na situaci ...

A: Ale ...

B: Moment. Dovol mi, abych ti dal ještě několik příkladů! Před mnoha lety jsem byl šíleně zamilovaný do jedné Jugoslávky – kdysi olympijské přebornice.

A: Slyšel jsem o tvých dobrodružstvích.

B: Bezpochyby zlomyslné pomluvy! Když ta záležitost začala, mně bylo 28 a jí 40. Zůstali jsme spolu několik let a pak jsme se rozešli. Odejel jsem do Velké Británie a pak do Spojených států. Navštívil jsem ji, když jí bylo kolem šedesátky. Zazvonil jsem, dveře se otevřely a za nimi stála kulařoučká šedovlasá paní. ,Aha,' řekl jsem si, ,má hospodyně' – ale byla to ona – a hned jak jsem si to uvědomil, se její tvář proměnila a stala se tou mladou tvář, která byla v mé paměti. Jiný příklad: v USA jsem si vzal ženu o dost mladší než já – velmi přitažlivou ženu. Manželství za moc nestálo.

A: Nepochybně tvoje chyba !

B: Nemyslím si, že to byla číkolí chyba, i když souhlasím, že je obtížné se mnou žít. V každém případě – po nějaké době už nebyla tak krásná. Jednoho krásného dne jsem si zašel do knihovny pročitat časopisy a v dále jsem tam spatřil velmi přitažlivou ženu. Přiblížil jsem se k ní, přirozeně – ale byla to

moje žena, a ve chvíli, kdy jsem si to uvědomil, se proměnila a její tvář se stala jen obyčejnou tvář.

A: Jako Don Giovanni a Donna Elvíra ...

B: Správně! To je skvělé přirovnání! Třetí příklad. Před několika lety jsem šel ke stěně a spatřil jsem velmi pochybné individuuum kráčející proti mně. ,Co je to za vandráka?' ptal jsem se sám sebe – a vtom jsem zjistil, že ta stěna je vlastně zrcadlo a že jsem se díval na sebe. Najednou se vandrák změnil v elegantní a inteligentně vyhlížející postavu. Tak vidíš, nemůžeš jednoduše mluvit o ,objektivním' úsměvu člověka, a tak jako jsou lidské vztahy složeny z úsměvů, posuňků, pocitů, je ,objektivní' přátelství právě tak nemožná představa jako vrozená velikost: věci jsou velké nebo malé *ve vztahu* k ostatním věcem, ne samy o sobě. Úsměv je úsměvem *pro pozorovatele*, ne sám o sobě a pro sebe.

A: Ale vztahy mohou být objektivní – teorie relativity ukazuje, že ...

B: Ne, pokud jsou prvky, mezi nimiž vztah vzniká, součástí historického procesu, který vytváří nové události! V takovém případě můžeme popsat zvláštní fázi tohoto vztahu, nemůžeme však zobecňovat, neboť neexistuje trvalý podklad obsahující stálé a objektivizovatelné rysy. Jen se podívej na historii portrétování na Západě, od starého Řecka, řekněme, k Picassovi, Kokoschkovi a moderním fotografům. A nedopusť se té chyby, že budeš předpokládat, že tyto obrazy prozrazují, co lidé vidí, když se dívají na jiné lidi – těch několik příběhů, které jsem ti vyprávěl, objasnilo alespoň mně, že se nikdy nedozvím, jak mne vidíš ty, jak se vidím já, a proto se nikdy nedozvím, kdo ,skutečně' jsem nebo kdo jakýkoli jiný ,skutečně' je. V té míře, v jaké se to týká mne, všechny pokusy o sebeidentifikaci jen zmrazí určitý zřetel, ale neodhalí na zřetelích nezávislou ,skutečnost'. Pirandello často mluví o takových věcech, například ve své hře *Enrico IV.*: ,Nepřál bych Vám, abyste přemýšleli, jako jsem přemýšlel já, o té hrozné situaci, z níž se opravdu dá zešílet: že když jste vedle někoho a díváte se mu do očí – jako

já jsem se jednoho dne díval někomu do očí – můžete stejně tak být žebrákem před dveřmi, které se Vám nikdy neotevřou: neboť ten, kdo tam vstoupí, nebudete nikdy Vy, ale někdo vám neznámý se svým vlastním a neproniknutelným světem.‘ Tedy vše, co můžeš udělat, je sdělit své dojmy, obklopit své sdělení několika komentáři a doufat, že to dobře dopadne.

A: Ale to je absurdní.

B: Samozřejmě! Žijeme v absurdním světě!

A: Počkej moment! Počkej moment! Mluvíme o těchto věcech a *docházíme k závěrům*. Vezměme si herce – zdá se, že máš rád herce.

B: Jistě mám. *Vytvářejí iluze a vědí o tom*, zatímco tvůj průměrný filosof, který ví mnohem méně o umění líčení – intelektuálního líčení v tomto případě – *trpí iluzí*, že našel ‚Pravdu‘.

A: Samozřejmě s tebou nesouhlasím – ale nechci se přit o tento případ. Chci říct, že tvoje poznámka vyvrací tvoji domněnku absurdity. Herec vytváří iluzi, říkáš. Jak postupuje? Začíná obecnou představou osoby, kterou bude hrát, přemýšlí o podrobnostech, jako jsou její gesta, její způsob chůze, zvláštnosti její řeči, užívá líčidla velmi opatrně, aby získal pravou tvář. Má cíl, postup a metodu, jak posoudit výsledky. Soudci, advokáti, žalobci, obžalovaní dělají, co dělají, a říkají, co říkají, neboť chápou, co se děje; ty reaguješ na to, co říkám určitým způsobem, protože si myslíš, že mne tvé poznámky vyvedou z míry nebo mne přetáhnou na tvou stranu ...

B: Nic nemůže být mé mysli vzdálenější! Nemám svou stranu a kdybych ji měl, nechtěl bych, aby byla přeplněná cizinci.

A (*jako by neslyšel*): ... rozhodně je tu porozumění, ačkoli nikdy ne úplné porozumění, je tu souhlas nebo nesouhlas, ačkoli věc není nikdy jistá, a ty nyní chceš naznačit, že je to celé postavené na písku.

B: Ale je! Ty vyvozuješ z jednoduchosti procesu jednoduchost a srozumitelnost prvků do něj zapojených ...

A: Neřekl bych, že je tento proces jednoduchý – může trvat

měsíce, než herec najde vhodné nápady a jejich vhodné fyzické ztělesnění, a přípravy na soudní přelíčení trvají roky!

B: Samozřejmě – může to trvat měsíce, a dokonce roky! Ale je zde jistý souhlas v jednotlivých krocích, herec může vysvětlit své záměry ostatním a tak dospět k závěrům. To jsi právě řekl. A *já* tvrdím, že prvky vstupující do procesu se mění od jednoho účastníka k druhému, a to způsobem, který je nekontrolovatelný a těžko postřehnutelný ... Debata proto není něco jako cesta po snadno rozpoznatelné silnici, každá část silnice se může projevit jako chiméra a i když ne, i když jsou pod tebou a ostatními spolehlivé základy, nemůžeš si být ani trochu jistý, že to není sen, nebo ještě hůř, že nemluvíš ze spaní, zatímco ostatní mají za to, že jsi plně při vědomí a reagují na tvé fantazie.

A: Máš jistě velmi zvláštní názory – ani nevím, kde začít!

B: Nechme to takhle: vidím řadu zázraků tam, kde *ty* vidíš docela obyčejný vývoj od jedné myšlenky k následující.

A: Pokud ti správně rozumím, neříkáš pouze, že se to stává ‚příležitostně‘, říkáš, že se to děje neustále. Tedy vše, co můžeš dělat, je předat své dojmy a doufat, že se to zdaří.

B: Přesně tak.

A: Pak mají lidé právo tě nebrat vážně.

B: ‚Lidmi‘ míníš filosofy, předpokládám?

A: A sociology, zkrátka každou rozumnou bytost.

B: Básníky také?

A: Myslíš si, že jsi básník?

B: Přál bych si mít talent – ale podívej se, mnoho lidí předává své dojmy básněmi, hrami, obrazy, romány – a nejsou jen čtení, nýbrž mají co nabídnout, můžeme se od nich učit, můžeme se učit způsobu, jak se jim jeví svět ...

A: Ale ty jsi právě řekl, že existují jen iluze a zázraky!

B: To jsem řekl? Pak jsem se špatně vyjádřil. Nakonec, mluvení o iluzích předpokládá jistý druh ‚skutečnosti‘. Ale já jsem řekl, že zázraky se vyskytují všude a že učení je jedním z nich.

A: Tak zapomeňme na zázraky a mluvěme stejně jako všichni

přímočaře – a když to uděláme, budu tě muset zkritizovat za to, že se pokoušíš získat informace z nesprávného zdroje ...

B: Nesprávného zdroje?

A: Hry, obrazy, básně patří mezi umění: mají jen velmi málo společného s věděním.

B: To říkáš *ty*. Ale proč bych měl přijímat tvůj způsob klasifikace toho, co lidé dělají? Uvažme například, jak velká moudrost je obsažena v Platónových dialozích, Čuangových povídkách, románech Tolstého, Brechtových básních. Četl jsi někdy Brechtovu báseň ‚Těm, kteří se narodí po nás‘? Vypovídá o pocitu. Ale jak silné ponaučení z ní můžeme získat!

A: Směšuješ všechny kategorie. Připouštím, že je v těchto povídkách, dialozích, románech moudrost, ale rozumové poznání ...

B: Už zase přicházíš se svým rozdělením! Moudrost jako protiklad k ‚rozumovému poznání‘ ...

A: Ale tady je skutečný rozdíl! Vlastně již první filosofové Západu uvedli tento rozdíl, když chtěli nahradit poezii, čímž mínili Homéra, něčím lepším. Básníci, říkali, sdělují nepravdy, vzbuzují dojetí, nepřipravují lidi jako zodpovědné občany na práci.

B: Což dokazuje, že mám pravdu! Čuang-c', Homér, Hésiodos na jedné straně a Hérakleitos, Parmenidés na straně druhé nejen dělají rozdílné věci, ale navzájem i soupeří. Platón sám mluví o starém ‚sporů mezi filosofií a poezií‘. Obě strany poskytují obraz světa a role lidí v něm, ale obraz básníka je zastřený a nevěrně vykreslený ve srovnání s obrazem filosofa. Moje otázka zní: je filosofický obraz a jeho výsledky, vědecký obraz se svými abstraktními pojmy a přísnými zákony o tolik lepší, jsou nástroje moudrosti vyvinuté z racionalismu Parmenida, Platóna, Aristotela, Kanta atd. o tolik více uspokojující, než nástroje moudrosti poskytnuté Brechtem nebo Tolstým, že můžeme druhý přístup podceňovat?

A: Ale my jej nepodceňujeme! Je stále tady, vzkvétá, učí se na školách ...

B: Ano, tyto přístupy jsou stále tady a učí se. Ale jsou zařazeny

do zvláštní kategorie! Jsou nazývány ‚uměním‘, přičemž zatímco ‚racionální‘ myšlení vytváří ‚objektivní‘ informace, umění nikoli. Vědění není věc umění. V psychologických kursech čteš o experimentech a teoriích, nečeš Turgeněva.

A: Ale určitě neexistuje umělec, který by byl schopen nahradit práci našich současných fyziků, zabývajících se elementárními částicemi.

B: Nemůžeš zobecňovat krajní případy ...

A: Ale neděláš přesně totéž? Když se snažíš rozšířit umění na celou oblast vědění?

B: Vůbec ne! Měl jsem na mysli to, že umění obsahuje *nějaké* vědění, a ne, že pro *každou* informaci, která pochází z vědy, existuje odpovídající a *stejně závažná* informace v umění. To přece neplatí ani ve vědě! Například ne každý objev učiněný v jedné oblasti vědy může být zdvojen nebo zdokonalen v jiné oblasti, která s ní soupeří. Transpozice a nevratnost byly objeveny fenomenologickými metodami, a bylo třeba času a hodně uvažování, než bylo k dispozici mikropojetí. V některých směrech není problém nevratnosti vyřešen dokonce dodnes – ale je tu ještě druhý zákon fenomenologické teorie! Občas se situace obrátí: oblast nízko na žebříčku autority tvoří odhady, které odporují odhadům vytvořeným v oblasti výše na žebříčku autority – a ‚bezvýznamný‘ odhad se ukáže být správným. Diskuse mezi geology a astrology o správné časové stupnici (dlouhé proti krátké) v průběhu tohoto století patří do této kategorie. Naproti tomu psychologové, ekologové, specialisté v oblasti mezilidských vztahů se mohou mnoho naučit od básníků, romanopisců, herců, jako je Stanislavský, dramatiků jako Aischylos, Lessing nebo Brecht, dokonce i od Becketta, i když ten nepatří zrovna mezi mé oblíbence. Čuang-c' vypráví následující příběh:

Vládcem Jižního moře je Šu, to jest Prudký, vládcem Severního moře je Chu, to jest Náhlý, vládcem Středu byl Chun-tun, to jest Chaos. Vládcové Šu a Chu se často scházeli na území Chun-tunově a tento vládce je vždy

skvěle pohostil. I radili se vládcové Šu a Chu, jak by se svému hostiteli, vládci Chun-tunovi, odvděčili za jeho laskavost. A řekli si: ‚Všichni lidé mají po sedmi otvorech, jimiž vidí, slyší, přijímají potravu, dýchají, jenom on není žádný, pokusíme se mu je vyvrtat.‘

Denně vyvrtali jeden otvor a sedmého dne Chun-tun zemřel.¹

Není to znamenitá analogie kolonizace a některých stránek ‚rozvoje‘ - až na to, že pohnutkou zde nebyla vděčnost, ale troufalost a chamtivost.

A: Nevidím zde žádnou spojitost.

B: No, ne každý reaguje na příběh stejně. Já osobně jsem zareagoval silně a ihned jsem viděl spojitost.

A: To znamená, že jde o subjektivní dojem, a ne o vědění!

B: Nazývej to, jak chceš - postup hraje důležitou roli, dokonce i ve vědě.

A: Tomu nevěřím!

B: Slyšel jsi o superstrunách a takzvané ‚Teorii všeho‘?

A: Výrazy znám - ale vůbec nevím, čeho se ta teorie týká.

B: Je to pokus, a někteří říkají, že velmi úspěšný pokus, odvodit vlastnosti prostoru, času a hmoty z jednoduché základní teorie. Tato teorie není úplná, například nemá co říct ke známým hmotnostem elementárních částic, má však některé velmi zajímavé důsledky. Podle mnoha fyziků je jen otázkou času, kdy vyjdou najevo podrobnosti. Avšak jsou tu jiní fyzici, kteří označují tuto teorii za ‚šilenou a jdoucí špatným směrem‘. Richard Feynman v rozhovoru pro BBC, který byl uveřejněn ve velmi zajímavé brožurce (*Superstruny*, P. C. W. Davies a J. Brown, eds., Cambridge University Press, 1988 - úryvek je ze str. 194), řekl následující: ‚Nelíbí se mi, že si pro cokoli, co nesouhlasí s experimentem, vymyslí vysvětlení pojistku, aby mohli říct „No, stejně to může být pravda.“ ...‘ atd.

¹ Překlad Oldřicha Krále. Mistr Čuang: *Vnitřní kapitoly*. Světová četba 578, Odeon. Praha, str. 101-102. Pozn. překl.

A: No, není tohle platná kritika?

B: Ano i ne! Žádná teorie není nikdy úplná, každá teorie se dá vylepšit stejně tak jako každý příběh. Navíc, v raných stadiích čelí teorie mnoha protichůdným skutečnostem a všimni si, tato ‚raná stadia‘ mohou trvat měsíce, roky, ba dokonce i staletí.

A: Staletí? Znáš nějaký příklad nebo přeháníš jako obvykle?

B: Nepřeháním, mám příklad: chování Jupitera a Saturna se zdálo být mimo dosah Newtonovy teorie, dokud Laplace neznalel řešení. Newton si byl vědom nesrovnalostí a užil je jako argument ve prospěch božského zásahu. Mám dokonce lepší příklad: atomová teorie byla vymyšlena již v antice, v pátém století před naším letopočtem, byla vyvrácena Aristotelem ...

A: Aristotelés vyvrátil atomismus?

B: Měl proti němu výborné argumenty, argumenty, které převzal částečně z praktické zkušenosti, částečně z fyziky své doby. A nebyl rozhodně posledním spisovatelem vystupujícím proti atomům, vědci vedli spor proti atomismu ještě v devatenáctém století. Přese všechno v tom někteří lidé, někteří velmi inteligentní lidé, pokračují dodnes.

A: Atomismus byl možná úspěšný.

B: To byl, do jisté míry, ale stejně tak i jeho alternativy. Naproti tomu byl atomismus sužován mnoha nesnázemi obojí povahy - empirické i formální. Tudíž vědci, kteří si vybrali atomismus, buďto jednali zcela iracionálně, a přesto byli šťastni - což ukazuje, že být iracionální se vyplatí -, nebo byli přesvědčeni neempirickými a neformálními argumenty, zkrátka byli přesvědčeni tím, co mnoho lidí nazývá metafysickou úvahou. V obou případech se jim dá pomoci příběhy, různí vědci využívají na svou podporu různé příběhy. Jsou-li iracionální, pak vyzdvihnou příběh, který je nejvíce uspokojuje, a řídí se jím. Pokud se chtějí přit, vezinou nějaký příběh a zvýrazní v něm část, která ostatním připomíná prohru. Pro Yukawu, který předpověděl pí-mezon, byl příběh, který jsem vyprávěl, nádherným přirovnáním situace na úrovni elementárních částic.

A: Myslím, že jsi z některých samozřejmých skutečností vyvodil

nesprávné závěry. Vědci potřebují jíst: proto hraje jídlo úlohu v jejich výzkumu. Neřekl bych však, že vstupuje do výzkumu nebo je jeho prvkem. Stejně může i tvůj příběh hrát svou roli ve vědeckém výzkumu . . .

B: Počkej chvíli, opatrně – tím, jak se snažíš uchovat vědu racionální, činíš ji jen více iracionální . . .

A: Co tím míníš?

B: Uvedl jsem příběhy, neboť příběhy se skládají ze slov, a my vedeme spory pomocí slov. Postavením příběhů na touž úroveň s jídlem nebo spánkem způsobíš, že se důležitá vědecká rozhodnutí a rozsáhlé oblasti výzkumu dostanou mimo dosah důkazu, nebo, abych použil tvůj oblíbený výpad, způsobíš, že se stanou iracionálními.

A: Nerozumím ti.

B: Uvědom si, že mluvíme o situaci, v níž si vědec buď vybere jednu ze dvou empiricky neodpovídajících a formálně nedostačujících teorií, nebo dá přednost empiricky neodpovídající a formálně nedostačující domněnce před dobrou a dobře zavedenou teorií. V takové situaci můžeme nyní buď říci, že výběr je iracionální, nebo můžeme říci, že pro výběr máme nějaké důvody, ačkoli pochopitelně to nemohou být důvody ani empirické, ani formální – nebo ‚vědecké‘, jak mají někteří lidé ve zvyku říkat. Teď si vyber. Chceš říct, že vědci, kteří vybírají v takové situaci, nemívají důvody, nýbrž se jen řídí vrtochy?

A: Bylo by pěkné, kdyby se dalo ukázat, že mají důvody.

B: Ale jaké důvody by to mohly být? Symbolika je nedokonalá, evidence nepřátelská – vědci o tom vědí. Přesto doufají v úspěch. To znamená, že mají za a) hledisko, které je odlišné od obojího, od jejich symboliky i jejich poučení z evidence, za b) schopnost předvídat, týkající se historie tohoto hlediska. Také potřebují za c) mít představu, jak hledisko posoudit, potřebují například mít představu, do jaké míry budou tolerovat rozpor s evidencí a vnitřní nesoudržností. Jinými slovy, mají metafysiku, schopnost předvídat a styl výzkumu. O schopnosti předvídat, metafysických hlediscích a stylech se dá diskutovat

– ale tyto argumenty nejsou závazné. Feynman chce, aby byl výzkum bezprostředně pod kontrolou skutečnosti a matematiky. To je jeden styl, založený na jedné metafysice. Zastánci superstrun jsou připraveni vyslyšet modravých dalek volání a očekávají, že tam najdou poklady – to je jiný styl založený na jiné metafysice. Je tomu stejně jako s různými příběhy, které jsou srozumitelné různým lidem a poskytují jim argumenty pro různé věci.

A: Tvrdíš, že příběhy jsou nesouměřitelné?

B: Vůbec ne. Mají-li čas, mohou být protivníci docela dobře schopni si věci navzájem vysvětlit – ale právě teď vysvětlení chybí a příběhům se nerozumí, to je všechno, a dochází k tomu ve vědě, v politice, vlastně všude.

A: I tak nejsem moc nadšen tvým příběhem od Mistra Čuangga. Snažím se pochopit, co by mohl znamenat – dejme tomu, že rozumím, dejme tomu, že skutečně vidím souvislost s vývojem. Přesto bych řekl, že to jen zahaluje celou situaci do mlhy emocí.

B: Pane Bože, chraň nás před racionálními rétoriky! Jistě, příběh může celou situaci emocionalizovat, jenže to však situaci vyjasňuje a ne zamlžuje. Pocity a příběhy s citovou působivostí jsou mocné nástroje na vytvoření nové a jasné perspektivy. Vývojový pracovník se může domnívat, že dělá mnoho dobrého; pak si přečte příběh – a najednou vypadá skutečnost velmi odlišně. Vzpomínáš si na případ s mikroskopem, který jsme probírali před deseti lety?

A: Nejsem si jistý . . .

B: No, řekl jsem ti, a ty jsi souhlasil, že začátečník, který se dívá do mikroskopu, nemusí spatřit nic určitého, jen změl strukturu a pohyby. Četl příručky, viděl nádherné kresby zajímavých tvorů, ale nenachází je nikde ve svém zorném poli. Musí se naučit vidět věci novým způsobem. Také jsem ti řekl, že někdejší neochota přijmout Galileiho pozorování dalekohledem může být alespoň zčásti vysvětlena tímž jevem. Nyní na poli sociálním – včetně vědecké komunikace – nemáme dalekohledy nebo

mikroskopy, máme jen své instinkty a přesvědčení, své domnělé znalosti a své vnímání. Silné city je mohou změnit a ukázat nám věci v odlišném světle. Chci říct, že Čuangüv příběh může mít stejné poslání jako výcvik v pozorování mikroskopem. Sociologové ve své horlivosti napodobit to, co považují za správný vědecký postup, odstraňují všechny tyto ‚subjektivní‘ prostředky výcviku, což činí slepými je i ostatní vůči důležitým aspektům světa; ve snaze být ‚objektivní‘ končí v subjektivním vězení. Proč se dokonce i fyzici učili od Mistra Čuanga? Yukawa, jehož jsem již zmiňoval, píše: ‚Je pravděpodobné, že vůbec nejzákladnější věc nemá žádnou určitou podobu a neodpovídá žádné ze základních částic, které v současnosti známe.‘ A dále říká: ‚Knihy působí mnoha různými způsoby, ale já jsem obzvlášť nadšen těmi díly, která vytvářejí svůj vlastní svět, do nějž, i když jen na chvíli, úspěšně vtahují čtenáře.‘ Čtenář, který se do příběhu pohroužil, vynořuje se jako jiná osoba, s jiným vztahem ke světu kolem sebe a s jinými názory na něj – je to přesně ten druh vývoje, k němuž dochází, setkají-li se dva lidé, seznámí se, stanou se přáteli a pak se opět stanou vzájemně cizími. Kromě toho, některé části fyziky procházejí nyní proměnami, které značně zmenšují vzdálenost mezi uměními, humanitními obory a vědou, a nejnovější studie z historie vědy ukazují, že příběh o přátelství není ani trochu za vlasy přitažený.

A: O čem mluvíš?

B: Historici se zabývali skutečným sledem událostí vedoucích od vědeckého problému k domněnce, k fenomenologickým výpočtům, k získání vybavení, přípravě experimentu, vlastním pokusům, vyhodnocení informací, k prezentování výsledků a jejich konečnému přijetí ne všemi vědci, ale skoro všemi členy malé skupiny, která je úzce obeznána s problémem (zbytek je pak buď přijme, nebo se proti nim ohradí na velmi rozdílných základech). Historici používali při studiu tohoto sledu dopisy, počítačové tisky, záznamy z obchodních jednání (velmi důležité v dnešní době, kdy se experimenty týkají celých měst), záznamy ze setkání, deníky a osobní rozhovory, a nejen dokončená

díla, články nebo životopisy, tak jako to dělali historici v dřívějších dobách. Při tomto postupu zjistili, že tento proces obsahuje mnoho zkusného, nevysloveného, neurčitého, obsahuje fakticky mnoho z toho, co se děje, když se dva lidé stanou přáteli, odloučí se a odcizí.

A: Což je přesně to, co říká Popper. Říká, že když se zabýváme problémem, pak vytváříme domněnky, že domněnky jsou zkusmé a že je revidujeme na základě vyvracení . . .

B: Což je přesně to, co se *nestává* v rozhodujících chvílích vědeckého výzkumu. Mohou zde být domněnky, ale mnohé z nich jsou nevědomé a jsou měněny a upravovány bez výslovné diskuse, prostě jako součást celkového procesu uzpůsobování. A všimni si, že toto uzpůsobování nezahrnuje mystické jsoucno zvané ‚objektivní realita‘, nýbrž skutečné vztahy mezi lidmi a věcmi. Zahrnuje kolegy, boháče, finanční omezení, omezení časová, neustále se měnící oceán matematického formalismu, mínění vzdálených dohlížitelských panelů, kapacitu datových procesorů, magnety atd. Dokonce i politika hraje svou roli (CERN je financován na základě politického souhlasu různých zemí a přijetí nebo odmítnutí návrhů je ovlivněno všemožnými snahami o zvýšení národní prestiže). Jev analogický proměně laskavého úsměvu v úsměv krutý se vyskytuje ve všech etapách tohoto procesu a udržuje ho v chodu. Dokud bývaly pokusy v malém měřítku, hrál osobní vztah experimentátora k jeho zařízení významnou roli – přečti si, co říká Holton o hádce Millikan - Ehrenhaft. Experimentátor ‚znal‘ své vybavení. Část vědomostí mohla být zapsána, velká část byla intuitivní, byl to výsledek procesu učení, který měl mnoho společného se způsobem, jak se učíme tancovat, řídit auto, mluvit cizím jazykem, vycházet s problematickým člověkem. Přečti si, co píše Michael Polanyi o ‚zamlčeném vědění‘. Dnes je situace, díky existenci rozsáhlých zařízení a vědeckých týmů, ještě složitější. Peter Galison napsal velmi zajímavou knihu ‚Jak končí pokusy‘ (The Way Experiments End), která ukazuje, jak jsou dřívější ‚racionální rekonstrukce‘ nesprávné a zcela klamné. Přečti si ji. Chceš-li

být opravdu pravdomluvný, pak můžeš udělat jediné: *vyprávět příběh*, příběh, který obsahuje neopakovatelné prvky spolu s neurčitými obdobími jiných příběhů ze stejného oboru nebo oborů odlišných. Nyní si filosofové (a také někteří vědci) zvykli na povyšování analogií do role principů: 1) že tyto principy tvoří základ všech úvah, 2) že jsou zodpovědné za vědecké úspěchy a 3) že věda si proto zaslouží ústřední postavení v naší kultuře. Tvrzení 1. a 2. jsou nesprávná a stejně tak i 3., důsledek z nich odvozený.

A: Chceš popřít, že existují teorie a že různí experimentátoři a teoretici, pracující v různých oborech, často užívají ve svém výzkumu stejnou teorii?

B: To vůbec nepopírám – otázka však zní: co zůstává stejné? Symbolika může být stejná, ačkoli ani to nemusí být vždy pravda – proto bývá na konci mnoha článků a učebnic tabulka symbolů – ale je rozhodně užívána velmi rozdílnými způsoby. Newtonova teorie, tak jak je předkládána v ‚Principiích‘, má málo společného s výpočtem perturbací, který Newton předložil později, obojí se liší od mechaniky osmnáctého a devatenáctého století (formulace *Síla se rovná hmotnosti násobené zrychlením* se nikde u Newtona nenachází), a tyto teorie se opět liší od ‚klasické mechaniky‘ relativistů a kvantových teoretiků. Máme příběh s jistým jádrem, který je však pozměňován mnoha způsoby v závislosti na historické situaci, tvořené za a) novými objevy v matematice, za b) novými výsledky pozorování, za c) novými představami o ‚povaze vědění‘. Moderní fyzika elementárních částic je fascinující překážkový běh na trati určené několika obecnými principy a neustále se měnícím mechanismem speciálních předpokladů, skutečností, matematických nástrojů atd. Obecná teorie relativity, která vystupuje v ‚Teorii všeho‘, není ta obecná teorie relativity, kterou předložil Einstein v roce 1919 atd. atd. Kamkoli se podíváme, nacházíme složité historické vývoje s určitými překrytími – nic víc. Připouštím, že příklad o přátelství, který jsem použil na začátku, je trochu zjednodušující, ale myslím, že podchycuje důležité rysy tohoto

procesu a to je vše, co potřebuji. Sociální vědy jsou ještě bližší mému příkladu – vlastně bych řekl, že můj příklad poskytuje vzor sociálních věd, který je mnohem realističtější než teorie, které jsou nyní v této oblasti. Někteří sociální vědci si to uvědomili a namísto předkládání teorií vyprávějí příběhy. Příkladem je nádherná kniha Paula Starra *The Social Transformation of American Medicine* (Sociální transformace amerického zdravotnictví, Basic Books, New York, 1982) – hloupě kritizovaná ‚milovníky‘ teorií za ‚nevědeckost‘, ‚epizodičnost‘ atd. atd. No, ‚epizodická‘ je – ale je třeba dodat, že jediná pravdivá pojetí jsou pojetí epizodická ...

A: Takže ty jsi proti teoriím?

B: Ne, já nejsem proti teoriím, jsem jen proti platónské interpretaci teorií, která se na ně dívá jako na popisy trvalých rysů vesmíru.

A: Ale přece nějaké trvalé rysy musí být ...

B: ‚Musí být‘ je výmluva užívaná lidmi, kterým chybějí argumenty ...

A: A co planetární astronomie? A co ten ohromný úspěch teorie relativity? A co vesmírný program?

B: A co s nimi?

A: Ty jsou přece rozhodně úspěšné.

B: Ano, jsou úspěšné, ale v čem? Aristofanés měl obrovský úspěch u starověkého publika. Přesně posoudil jeho náladu, způsob, jakým bude reagovat na různé obrazy, dějové linie a charaktery, a získal spousty ocenění. Jeho starší hry jsou jiné než jeho hry pozdější, částečně proto, že prošel jistým vývojem, částečně také proto, že vývojem prošlo i jeho publikum. A vědci, tvrdím, dělají totéž.

A: Ale vědci přece mají teorie ...

B: Jsou si vědomi pravidelností stejně jako Aristofanés, který znal pravidelnosti řeckého jazyka. Vědci navíc k tomu, že si jsou pravidelností vědomi, je formulují a tyto formulace testují, alespoň v jistých fázích svého výzkumu. Aristofanés jemu známé pravidelnosti neformuloval, nebyl gramatikem, ale testoval

je tak, že změnil něco málo tady a něco málo jinde a výsledek přednesl širokému publiku. To je přesně ten způsob, jakým postupuje antropolog, který vnikne do dosud neprozkoumané skupiny lidí a studuje ji. Udělá toto, udělá tohle – může být zabit, jako byl například Ilongoty zabit William Jones, může přežít a napsat knihu, jako to udělala Michelle Rosalová (o týchž Ilongotech) ve své knize *Knowledge and Passion* (Vědění a vašeň, Cambridge, 1980). Rozdíl mezi Aristofanem a antropologem je v tom, že za a) Aristofanés neformuloval výsledky svých pokusů v abstraktních termínech, za b) vztahoval je právě na ty lidi, které studoval, za c) snažil se stejně tak pobavit jako poučit – v podstatě jsou tyto dvě věci v jeho díle nerozlučně spjaty dohromady (na rozdíl od Brechta, který je mnohem teoretičtější). ‚Vědečtí‘ antropologové na druhé straně vůbec nepokládají svou schopnost polybovat se v domorodém kmene a snad i pobavit příslušníky kmene za provozování užitečných či zábavných činností; nepokládají tuto schopnost za vědění. Studují tyto lidi ne jako přátelé (třebaže mohou užít zástěrku přátelství jako nástroj), ale jako parazité, sice parazité intelektuální, ale přesto parazité. A nejsou spokojeni se svými nově nabytými schopnostmi – musí tyto schopnosti přenést do patřičné formy: musí to být ‚data‘ a ‚klasifikace‘, ‚data‘ musí být ‚objektivní‘ – a tak dále. A tak nakonec vykládají příběh, kterému nemohou žádní domorodci porozumět, třebaže je to příběh nejen o nich, ale také o způsobu, jakým zpočátku nezkušený a neznalý cizinec prožíval jejich život. Když uijeme abstraktní kategorie, mohli bychom říci, že antropolog transformuje dojmy ve vědění – když ale toto říkáme, najednou si uvědomujeme, jak závislé na kultuře toto takzvané ‚vědění‘ vlastně je. Zdá se mi také, že zatímco Aristofanés byl humanista, pak antropolog tak, jak jsem ho popsal, jím není. Jen si přečti Malinowského deníky! Pro spravedlnost však dodám, že ne všichni antropologové takto postupují; tento obraz prodělal velké změny a například Rosalová jasně rozlišuje mezi vědeckými daty a lidskou zkušeností . . .

A: Ale tohle všechno přece nemá nic do činění s naší diskusí.

Souhlasím s tím, že pravidelnosti, s nimiž sociologové přicházejí a jež představují ve vysoce abstraktních termínech, nejsou zákony, ale pomíjivé historické rysy a že jejich formulace může tuto jejich vlastnost zakrývat. Ale jsou také přírodní zákony a ty se přece nemění. Mimo to, nejdříve jsi popřel jakýkoli rozdíl mezi vědami a uměním, a teď najednou jeden sám zavádíš: umělec používá své vědění, aby působil na ty, o nichž toto vědění je; antropolog užívá svých znalostí, aby uspokojil zahálající zvědavost domorodců. A ještě něco: vše, co jsi dosud říkal, ukazuje pouze, že to, co někteří nazývají uměleckou činností – a co ty dokládáš příběhem dvou přátel – *hraje jistou roli* ve vědách, a ne že *vše ve vědě* je takové. Ale takhle to teď uzná každý! Vzpomeň si na rozdíl mezi kontextem objevu a kontextem zdůvodnění. Každý připouští, že objev může být iracionální, plný osobních prvků, ‚umělecký‘. Ale to, co bylo objeveno touto iracionální cestou, je následně podrobena testu – a tento test ukládá přísná měřítka, je objektivní a již nezávisí na osobních prvcích.

B: Nepopírám, že můžeš stanovit mezi činnostmi hranice. To, co popírám, je existence *jedné velké tlusté čáry* se všemi vědami na jedné a veškerým uměním na druhé straně. Co se týče té záležitosti s objevem a zdůvodněním – už jsem na to odpověděl, když jsem mluvil o experimentech: proces přijímání výsledků experimentu je prostoupen osobními prvky a skupinovými manýrami stejně jako proces objevu. V podstatě je dichotomie objev/zdůvodnění dost nereálná. ‚Objev‘ nikdy není jen pouhý skok do tmy, nebo do snu; vstupuje do něj mnoho úvah. A ‚zdůvodňování‘ není nikdy úplně ‚objektivní‘ procedura, je zde mnoho osobních prvků. Souhlasím s Galisonem, že se sociální složka tohoto procesu občas zveličovala – profesionální předsudky hrají roli alespoň srovnatelnou – ale je zde a přispívá ke složitosti procesu. Co se týče fyziky, souhlasím samozřejmě, že zde existují pravidelnosti a že se je fyzikům podařilo nalézt a zformulovat. Ale chtěl bych dodat, že proces, který nás vede k přijetí určitého tvrzení jakožto vyjádření pravidelnosti, má mnoho společného s tím, co dělal Aristofanés.

třebaže způsoby, kterými tento proces popisují vědci i filosofové, naznačují zcela jinou, daleko jednodušší a daleko „přísnější“ proceduru. Navíc planety nejsou lidé, takže situace je jednodušší *díky předmětům rozpravy* a ne proto, že jsme se posunuli od „vědění“ na jiné pole. Kdybych měl rád obecnosti tak jako ty, řekl bych, že staré rozlišování mezi fyzikálními a sociálními vědami (včetně humanitních) je rozlišování bez odpovídajícího rozdílu – všechny vědy jsou humanitní a všechny humanitní předměty obsahují vědění. Je zde samozřejmě veliký rozdíl mezi tím, jak vypadá fyzikální teorie, a příběhem o králi Jindřichovi VIII. Ale „subjektivita“ a „objektivita“ jsou rovnocenně namíchaný v obou oblastech a případ dvou přátel se objevuje všude. Vědci by se totiž nikam nedostali, kdyby „neporozuměli“ svému vybavení v téměř smyslu, v němž prohlašují někteří historikové, že „rozumějí“ vzdálené historické postavě. A dnes můžeme říci ještě více. Spekulace spojené se superstrunami, twistory, alternativními vesmíry již nesestávají z formulování předpokladů a jejich následném testování; daleko více se podobají vývoji jazyka, který splňuje jistá obecná omezení (třebaže je nemusí otrocky splňovat) a poté skládání přesvědčivého příběhu slovy tohoto jazyka. Je to opravdu téměř jako psaní básně. Básně nebývají zcela bez omezení. V podstatě jsou omezení, která básníci ukládají svému dílu, často přísnější než omezení přijímaná třeba botanikem nebo ornitologem. Přečti si, co říká Milman Parry k Homérovi. Ani zde se omezení nedodrží otrocky, a zcela jistě je zde matné spojení se světem, který známe. Teorie twistorů nebo superstrun užívají matematických formulí – to je jediný rozdíl.

A: Ale ony přece zahrnují vše, zatímco báseň zahrnuje pouze pomíjivou náladu.

B: Co myslíš tím „zahrnují vše“?

A: No, nejsou snad teorie rozvinuté na základě tebou právě popsaných teorií nazývané „Teoriemi všeho“? Sám jsi to přece říkal!

B: Nenech se zmást jedním slovem! „Vše“ znamená: speciální

teorie relativity, obecná teorie relativity, klasifikace subatomárních částic, teorie slabé a silné interakce, supersymetrie a supergravitace.

A: A protože se vše skládá z elementárních částic uspořádaných v prostoru a čase, budou tyto teorie, až jednou uspějí, pokrývat skutečně vše.

B: Božínku, ty jsi ale naivní! Tak za prvé, tyto teorie zdaleka nepopisují naši současnou situaci, ale snad situaci, která existovala během několika málo prvních okamžiků po velkém třesku. Neexistuje zde žádná předpověď o hmotnostech částic takových, jak je známe. V podstatě je zde jen velice málo nějakých konkrétních předpovědí. A za druhé, ani úplný popis elementárních částic nám ještě nedá malé molekuly, velké molekuly, pevná tělesa nebo živé organismy.

A: Copak neušla molekulární biologie dlouhou cestu při redukci biologie na molekulární vědu?

B: Budme trochu skromnější: uspěla snad chemie ve zredukování molekul na elementární částice? Snad jen pokud zredukováním myslíš něco, co zahrnuje vypuštění některého druhu informace a její náhradu informací jiného druhu. Procesy s elementárními částicemi mají celistvý charakter, nemůžeš popsat chování souboru elementárních částic tak, že postuluješ separované částice a pole mezi nimi.

A: Nemá to snad něco společného s komplementaritou?

B: Ano, má.

A: Ale komplementarita byla už hodně dávno vyvrácena!

B: Kým?

A: Einsteinem.

B: Kde?

A: V argumentu Einsteina, Podolského a Rosena.

B: Nu, to je zajímavý příspěvek. Tento argument měl vyvrátit komplementaritu, ale podařilo se mu ji pouze pevněji zakotvit.

A: Jak?

B: Víš, že je tento argument založen na předpokladu, že to, co

uděláš s jednou částicí, nikterak neovlivní částici, s níž kdysi interagovala, ale od níž je nyní vzdálená?

A: Ano.

B: Tento předpoklad byl testován a ukázal se nesprávným.

A: Můžeš mi o tom říci více?

B: To by trvalo příliš dlouho – ale celé to souvisí s Bellovým teo-
rémem a jeho různými testy. Jsou zde sice ještě nějaké obtíže,
v současnosti se to však zdá již jasné: předpoklad je nesprávný.

A: A tedy?

B: Nu, to tedy znamená, že existují vzájemné vztahy mezi vzdá-
lenými částicemi, což znemožňuje pokládat je za separované en-
tity. Na druhé straně to, že se díváme na věci jako na separova-
né entity, znamená, že zanedbáváme účinky, které existují, ale
které se neukazují, díváme-li se na věci určitým způsobem. Na-
hlížení na věci jako na separované entity tudíž znamená přijetí
jednoho hlediska, nebo jinak řečeno, molekuly nejsou ‚objek-
tivní‘, jsou tím, čím se nám *zdají být*, když postupujeme ur-
čitým způsobem; je tedy nutné specifikovat celkové podmínky
chemického výzkumu – a *tato* specifikace v základních teoriích
obsažena *není*. Symetrie jsou porušeny, objevují se nové vlast-
nosti, které nelze odvodit ze základní teorie. Mohlo by se říci,
že základní teorie jsou pouze schémata, v nichž je nutno doplnit
detaily, aby mohly být vysloveny konkrétní předpovědi, nepo-
pisují však něco, co by existovalo nezávisle na těchto detailech.
Detaily pak zahrnují upřesnění užitého přístupu, tedy zahrnují
informace o speciálních fyzických podmínkách pozorovatele.

A: Molekulární biologové takto nehovoří.

B: Máš pravdu – oni hovoří jako starověcí atomisté, jediný roz-
díl je v tom, že ty jejich ‚atomy‘ se staly velmi složitými. Ale oni
také trvají na tom, že to, co říkají, má podporu v kvantové teo-
rii – a tady se mýlí. Hans Primas, profesor fyzikální chemie na
Federálním technologickém institutu v Curychu, kde jsem za-
městnán a placen v solidních švýcarských francích, toto velice
pěkně vyjasnil. Přečti si jeho úžasnou knihu *Chemistry, Quan-*

tum Mechanics and Reductionism (Chemie, kvantová mecha-
nika a redukcionismus, Springer, New York, 1984). Myšlenka
objektivní, která, jak se zdá, je za mnohými z tvých argumen-
tů, je také ohrožena jinými rozvíjejícími se ideami, například
úvahami spojenými s takzvaným antropickým principem. Má-
me teď několik teorií o vzniku života a částic. Tak nejdříve
tu byl velký třesk, pak se porušily počáteční symetrie, bosony
se oddělily od fermionů, vznikl vodík a helium, velké shluky,
menší shluky, stálice, a právě tady pak vznikají prvky, zvlášt-
tě uhlík, který je nezbytný pro život. A teď: nepatrná změna
ve známých konstantách, například nepatrná změna v poměru
hmotnosti protonu a neutronu, by vedla k radikálně jinému vý-
voji bez vzniku života kdekoli. To znamená, že zákony, které
nacházíme, jsou zákony toho světa, v němž můžeme žít, nebo,
jak to vyjádřil Hawking, ‚věci jsou, jaké jsou, protože jsme my‘.

A: Dobrá, měl jsem se na celou tu záležitost podívat detailněji.

B: Nemohu se teď zabývat žádnými detaily – ale mluvmě o ně-
čem, čím se zabývat můžeme. Tvá ‚Teorie všeho‘ – ta určitě
nemluví o lásce, o zklamání nebo o smutku ...

A: Ale to jsou subjektivní záležitosti ...

B: Avšak existují, ať už je nazveš jakkoli, a jsou mimo dosah
sebevíc promyšlené fyzikální nebo biologické teorie. Nicméně
nejsou mimo dosah umělců, malířů, básníků, dramatiků. A lás-
ka, zklamání, touha hrají důležitou roli v lidských životech.
A hrají také svou roli v procesu vědeckého výzkumu, jak jsem
říkal již dříve. Proto, chceš-li skutečně porozumět vědám, a ne
jen o nich psát suché a abstraktní pohádky – a vzpomeň si, že
‚porozuměním vědám‘ míním kontext objevu i kontext zdůvod-
nění – musíš se obrátit k umění a humanitě; musíš tedy opustit
ty umělé klasifikace, kterých je většina filosofí a ‚racionálních
popisů‘ plná. Skutečně celkový náhled na svět se nemůže za
žádnou cenu obejít bez básníků ...

A: Řekl jsi: skutečně celkový náhled na svět?

B: Ano – ale nemyslím tím *teorii*, myslím tím stav mysli, částeč-
ně vyjádřitelný slovy, částečně činy, jako je provozování hudby.

zapisování rovnic, milování, jídlo, mluvení s ostatními lidmi; to může dát smysl mnoha věcem, vysvětlit je ostatním . . .

A (otevívá ústa).

B: Já vím, co chceš říct – chceš říct, že dříve než budeme něco vysvětlovat jiným, potřebujeme teorii vysvětlování nebo jasný koncept vysvětlování. To není pravda! ‚Vysvětlování něčeho ostatním‘ je komplikovaný proces, který má mnoho špatných začátků a končí jistým druhem harmonie, a tuto harmonii nelze předvídat, pozná se však, až přijde . . .

A: Ale jak se může rozpoznat, když vlastně nevíme, co to je?

B: Předpokládáš, že se zážitek nemůže dostavit, pokud o něm nemáme žádnou představu. To je velice nerealistický předpoklad. Znamenalo by to, že nikdy nemůžeme zažít něco zásadně nového. Myslím, že to je tento předpoklad, který se skrývá za tvou počáteční kritikou.

A: Jakou kritikou?

B: Ty jsi už zapomněl? Tou kritikou, že nemohu být brán vážně kvůli tomu, že když mi bylo vyčíněno za mé ‚stanovisko‘, tak jsem řekl, že žádné stanovisko nemám. No, v jistém smyslu jej mám, a v jistém opravdu ne. Mám jisté stanovisko v tom smyslu, že na věci reaguji určitým způsobem. Nemám žádné stanovisko v tom smyslu, že mé reakce nejsou svázány se žádným obecným principem či stálým významem.

A: Takže nejsi relativista?

B: Tady to máme! Hodíš po mně slovem, ke kterému se váže mnoho různých představ, a čekáš, že řeknu ano nebo ne.

A: Dobrá, myslíš si tedy, že existují nějaké obecné principy uvažování?

B: Věc není tak jednoduchá.

A: Panebože, pomoz mi!

B: Buď trpělivý a poslouvej! Tady mám tři tvrzení:

Bavlna potřebuje horké a suché klima.

V Anglii je zima a vlhko.

Bavlna v Anglii neroste.

Je třetí tvrzení důsledkem předchozích dvou?

A: Samozřejmě.

B: A abys toto řekl, musel sis uvědomit, že je zde jistý vztah mezi prvními dvěma a třetím tvrzením?

A: Samozřejmě.

B: A souhlasil bys, že jsou lidé, kteří si toto neuvědomují, kteří tedy berou tato tvrzení postupně?

A: No, vždy se najde nějaký idiot.

B: Neukvapuj se! Dokážeš si představit situaci, v níž by bylo výhodou brát tvrzení postupně a nenechat se zlákat ke zkoumání jejich vzájemných vztahů?

A: To by musel být ale velice jednoduchý svět!

B: Jednoduchý nebo ne – můžeš si představit takovou situaci?

A (vypadá zmateně).

B: Předvedu ti jiný příklad: podívej se na následující obrázky.

Jsou si navzájem podobné, nebo jsou nepodobné?

A: Určitě si jsou podobné – jsou kruhové!

B: Dobře. A teď, co bys řekl tomu, kdybych ti sdělil, že v psychologických testech uskutečněných v třicátých letech s negramotnými Uzbekistánci se tyto tři obrázky pokládaly za naprosto rozdílné – první označovali jako náramek, druhý jako měsíc a třetí jako minci.

A: Kdo prováděl tyto experimenty?

B: Můžeš si o nich přečíst v A. R. Luriově autobiografii *The Making of Mind* (Harvard University Press, 1979), kapitola 4.

A: Dobře, tyto lidé se prostě nenaučili abstrahovat z kresby tvar.

B: Považuješ to za nevýhodu?

A: Rozhodně.

B: Ale uvaž: tyto lidé nejsou matematici ani inženýři, prohlížejí-

cí plány, jsou to rolníci a lovci, kteří musí rozpoznávat objekty podle nezřetelných stop. Veškeré jejich vnímání je zaměřeno objektivně a je to nutné pro jejich způsob života. Nejen že abstrakci nepotřebují, ona by jim překážela.

A: No, v jejich způsobu života.

B: Přesně tak - v jejich způsobu života.

A: Ale jejich život je možno zlepšit.

B: To je zase jiný problém. Dokud žijí tímto způsobem, je to pro ně ten pravý druh vnímání. Ale teď se vraťme k prvnímu příkladu. V praktickém životě bereš věci často jednu po druhé. Ptáš se sám sebe: je to tak? není to tak? co o tom vím? - je to tak a nejinak.

A (*váhavě*): Souhlasím.

B: A porovnávání tvrzení by tento proces zpomalilo.

A: Mělo by to zase jiné výhody.

B: Důležité je, že zde *jsou* výhody, když se tímto způsobem nepostupuje, tedy když se ‚logické vztahy‘ nerozpoznají. Není to jen záležitost hlouposti. A teď máš na výběr: čemu dáváš přednost? Můžeš mít oboje? A tak podobně. Mohu si dobře představit, že existují bytosti, kterým zkoumání vztahů mezi tvrzeními zcela paralyzuje každodenní život. Myslíš, že v tomto případě má nějaký smysl mluvit o ‚obecných a objektivních principech uvažování‘?

A: Ale lidé takoví nejsou!

B: Přesně tak - *pro lidi* je užitečné zkoumat tyto relace; to je vše, co o tom můžeme říci. A můžeme to zestručnit a říci, že ‚objektivními‘ jsou ty vztahy, které vnášejí do myšlení výběr určitého způsobu života, a ne vzory platónské.

A: Takže *jsi* relativista.

B: Do jisté míry ano. Ale mám velké potíže s některými formami relativismu. Podle některých jeho forem je, cokoli řekneš, platné jedině ‚uvnitř jistého systému‘. To předpokládá, že za a) všechny části daného systému jsou jednoznačně určené, to znamená, že nikdy nemění svou tvář. přistupujeme-li k nim během života uvnitř systému, nikdy se nechovají jako následu-

jící obrázek (který může vypadat jako mladá žena, ale může se změnit ve stařenu), a v něm vytvořené představy podobné změny neprodělávají. Protože pokud je prodělávají, pak takový ‚systém‘ obsahuje prostředky ke svému zrušení, a tedy ani žádným opravdovým systémem není. To je ale velice nerealis-

tický předpoklad: není dokonce pravdivý ani ve vztazích mezi lidmi a zvířaty - pomysli na domestikaci. Samozřejmě, vždy je možné zmrazit hlediska a reakce a některé skupiny, včetně

pravicových i levicových radikálů, vykazují na tomto poli velký talent. Zmrazují nejen tradiční myšlenky a postupy, které jsou výsledky dlouhého a složitého procesu adaptace, ale také ty nejpoivrčnější výtvořiny dané chvíle, a tak zavírají samy sebe i jiné do úzkých, špatně osvětlených a špatně větraných ideologických vězení. Vztah mezi takovými vězeními je správně popsán právě relativismem – relativismus je dobré pojetí myšlenek lidí nesnášejících změnu a přeměňujících obtíže v komunikaci na záležitosti principu. Dívat se na tvrzení, emoce a vůbec všechny projevy lidského života jako na něco ‚vztahujícího se k systému‘ také předpokládá, že za b) se nikdo nemůže naučit novým způsobům života. Neboť pokud může, pak je jeden systém potenciálně všemi systémy a restrikce ‚vztahující se k systému A‘, *byť užitečná pro speciální cíle*, ztrácí svou moc jakožto *obecná charakterizace vědění*. Samozřejmě, proces učení, začínající z jednoho předpokládaného ‚systému‘, bude mít jinou strukturu, než kdyby začínal z jiného, ale i tak bude tihnout k odvedení od ‚systému‘, tak jak to činí veškeré učení. Za třetí, různé ‚formy života‘ mají ve stejném prostředí různé osudy, a některé z nich dopadnou špatně i v očích svých vlastních zastánců. To ukazuje, že ve světě je něco jako odpor. Ale – a tím se dostávám k velmi důležitému bodu, zdůrazňovanému Nielsem Bohrem – tento odpor je daleko slabší, než profesionální realisté dneška předpokládají: dobrý život v netechnologické společnosti bez vědy, zato s antropomorfskými bohy je možný. Příklady jsou třeba antické Řecko, římská republika a Řím po Augustovi. V Římě se bohové podíleli dokonce i na politice. Avšak neexistuje způsob, jakým by bylo možno kdy nalézt ‚zákony odporu‘, neboť to by znamenalo předvídat výsledky budoucího historického vývoje. Vše, co můžeme udělat, je popsat obtíže, které jsme objevili v minulosti ve specifických historických podmínkách, žít se světem jako s přítelem a když se život zhoršuje, změnit své zvyky.

A: Ale co teď bude s filosofií?

B: A kdo se o to stará? Speciální případy mě nezajímají. A kro-

mě toho, ti lidé, kteří sami sebe nazývají filosofy, se tím už zabývají.

A: Ale přece ty sám jsi filosof!

B: Ne. Já jsem profesor filosofie.

A: Jaký je v tom rozdíl?

B: Filosof je svobodný duch; profesor je státní zaměstnanec, který se musí držet rozvrhu, ale je za to placen.

A: Nenacházíš ve filosofii nic vysvobozujícího?

B: Nikoli ve ‚filosofii‘, ale v knihách či vyprávěních některých lidí, kteří teď v této oblasti píšou – třebaže, připouštím, z toho čtu jen velmi málo. Raději čtu knihy historické, dějiny umění nevyjímaje, práce fyziků a samozřejmě detektivky a romány; dívám se také na televizní seriály jako Dallas a Dynastie. Nezměrně obdivuji Platóna a Aristotela, ale oni nebyli ‚filosofy‘ – zabývali se vším.

A: A není to snad skutečný úkol filosofie?

B: No, pokud si myslíš, že filosof je universální diletant, který se snaží vidět věci v perspektivě a snaží se odvrátit lidi od vnucování svého mínění ostatním, ať už argumenty nebo jinými prostředky, pak zajisté jsem filosofem – ale jsou jimi i novináři a dramatici. Ale většina lidí, kteří nazývají sami sebe filosofy, chtějí být ‚profesionály‘, tedy chtějí k věcem přistupovat zvláštní cestou a takto si zajistit místo stranou od jiných lidských činností.

A: Ale přesto zde mluvíš o profesionálních filosofických tématech, o racionalitě ...

B: Mluvím o těchto tématech ne proto, že jsou filosofická, ale proto, že mívají špatné následky – ‚racionalita‘ se často využívala k zotročování lidí, nebo dokonce k zabíjení. Robespierre byl racionalista ...

A: Byl to dogmatik, ne kritický racionalista ...

B: Co tě napadá! Nikdy neexistovalo hnutí tak mdlé a zároveň tak dogmatické jako ten takzvaný ‚kritický‘ racionalismus. Pravda, kritičtí racionalisté nezabíjejí lidi, ale zabíjejí jejich mysl ...

A: To nemůžeš říci. Myšlenka, že věda postupuje vpřed skrze falsifikace, byla skutečným objevem . . .

B: Nebyl to dokonce ani nový objev – mnoho lidí ve starověku i později zmiňovalo důležitost protipříkladů – a ani to tvrzení není správné: mnoho důležitých změn ve vědách se přihodilo bez jakékoli falsifikace. Falsifikace je významná jako praktické vodítko, jako podmínka vědecké racionality zapáchá . . .

A: Je mi líto, že jsem kdy zmínil kritický racionalismus. Ale nech mě pokračovat: ty sám jsi zavedl nový filosofický koncept, koncept nesouměřitelnosti!

B: No, rozhodně jsem to nemyslel jako pozitivní přínos. To, co jsem chtěl udělat, bylo kritizovat populární, ale dle mého mínění zavádějící názor na výklad a redukci. Abych tento názor posoudil, poukázal jsem na rys změny ve vědě, který nemůže být tímto vysvětlen, a nazval jsem tento rys ‚nesouměřitelností‘. Co se mě týče, myslím, že nesouměřitelnost není žádným problémem ani pro vědy, ani pro kohokoliv jiného – je obtíží pouze pro některé velmi naivní filosofické teorie, a jelikož jsou tyto teorie považovány za podstatné přísady jistého typu ‚rationality‘, tak pro tento typ také. Ale jiní to velmi nafoukli a přeměnili mou nesouměřitelnost v hluboký rys všech ‚tvůrčích‘ myšlenek a brzo ji začali používat k tomu, aby poskytovala stejně hluboké důvody pro nedostatek porozumění mezi kulturami a vědeckými školami. To je dle mého názoru nesmysl. Nedorozumění jsou. Dochází k nim často, když lidé mají odlišné zvyky nebo mluví různými jazyky. Fenomén, který jsem nazval nesouměřitelností, platí pouze pro malou část těchto nedorozumění a nafouknout jej do Jediného Obrovského Monstra, které zodpovídá za všechny potíže ve vědě a ve světě kolem dokola, pokládám nejen za naivní, ale za *vysloveně zločinné*. Samozřejmě, nesouměřitelnost je dar filosofům a sociologům – tím teď myslím ty, kteří nazývají sami sebe ‚filosofy‘ či ‚sociology‘ – kteří mají rádi velká slova, jednoduché koncepty a banální vysvětlení a kteří rádi působí dojem, že rozumějí hlubokým důvodům za znepokojujícími záležitostmi. Ta věc je zločinná,

protože zdůrazňuje potíže, prodlévá u nich, vytváří o nich teorie, místo aby se snažila z nich dostat. Rozdílné kultury se nyní zdají být odsouzeny mluvit jedna přes druhou, stejně jako se zdál Einstein navždy odsouzen neporozumět nádherným objevům kvantové teorie. Souhlasme s tím, že Platón je jiný než Aristotelés, ale nezapomeňme, že Aristotelés strávil dvacet let v Akademii a zcela určitě se naučil mluvit platónskou hantýrkou. Vzpomeň si také, že Bohr a Einstein byli dobrými přáteli, často spolu rozmlouvali, a že Einstein *přijímal* Bohrův způsob zamítání svých protipříkladů. Není tu žádná ‚nesouměřitelnost‘! Měl ovšem odlišnou metafysiku, ale to není věc nesouměřitelnosti, leda snad pro ty nejdoktrinářtější racionalisty.

A: No, to tedy byl dlouhý projev. Co mi z toho vyšlo, je, že zatímco ti nevádí fušovat trochu sem a trochu onam, nemáš žádnou ucelenou filosofii.

B: Máš pravdu – nemám svou filosofii, pokud filosofii míníš soubor principů a jejich uplatňování nebo nějaký základní neměnný postoj. Mám svou filosofii v jiném smyslu, mám názor na svět, ale nemohu ho vyjádřit slovy. Ukazuje se pouze, když narazím na něco, co je s ním v rozporu; ten názor se také mění a je to spíše postoj než teorie, pokud ‚teorii‘ nemíníš příběh, jehož obsah není nikdy tentýž.

A: Teď rozumím, proč s tebou nechtějí mít filosofové nic společného.

B: A právem, protože nejsem jedním z nich. Většina filosofů, kteří mluví o relativismu, mluví o Rortym, který souzní s jejich pojetím, nebo o Kuhnovi, který má svou teorii a vytrvale se snaží profesionální filosofy upokojit, nebo o sociologích jako Bloor, kteří opět mají nějaké teorie. A existencialisté už také mají své hrdiny – Kierkegaarda a Heideggera. Kromě toho Rorty, Kuhn, Bloor i Heidegger jsou vázání tím, že se sami pokládají za profesionály a soustřeďují své životy okolo své ‚práce‘. Já nejsem profesionál, nechci jím být, a zřídka kdy ‚myslím filosofii‘. Nikdy jsem filosofii nestudoval – své první filosofické zaměstnání jsem

získal přes přátele a na přímluvu Schrödingera, který mě znal jako studenta – a pokud jsem četl tu či onu filosofickou knihu, bylo to z prchavého rozmaru, a ne kvůli nějakému předem vytvořenému plánu.

A: Ale lidé často spojují tvou práci s prací Popperovou či Kuhnovou.

B: Pouhý omyl. Znal jsem Poppera a jeho spolupracovníky a debatoval jsem s nimi v jejich vlastních termínech, tak jak to dělá každý ve slušné společnosti. Rozhovory byly publikovány – a nyní si někteří myslí, že jsem poppercián.

A: A jsi?

B: Děláš si legraci?

A: A co Kuhn? Je relativistou takovým způsobem, jakým se jím zdáš být i ty; on argumentuje historií, ty argumentuješ historií – a oba dva mluvíte o nesouměřitelnosti.

B: Ano, od Kuhna jsem se naučil hodně. Byl to on (a Carl Friedrich von Weizsäcker), kdo mě přesvědčil, že je nutné přistupovat k vědě, umění aj. historicky, vystopováním jejich životních příběhů, a ne logicky, tedy pokoušením se zachytit nějaké trvalé struktury. Jsou zde analogie, ale trvalé struktury ne. To jsem se naučil od Kuhna a cítím se dosti nesvůj, když se snaží znovu zavést teorie (role normální vědy, revolucí apod.) a když se teď nově pokouší najít filosofický ‚základ‘ těchto teorií. Toto, tvrdím, nahrazuje fakt fantazií.

A: Teď mluvíš jako pozitivista.

B: Proč ne? Pozitivisté se dopustili chyb, ale řekli také spoustu zajímavých věcí. Každopádně: je tu historie – a historie sestává z rozmanitého souboru příběhů – a je tu vědecká zkušenost, která je součástí historie. To je vše. Také nesouměřitelnost nacházíme odlišnými způsoby a máme na ni odlišné názory. Kuhn našel nesouměřitelnost během svých historických studií, já jsem ji našel při práci na staré pozitivistické debatě o základních tvrzeních. Kuhn ji pokládá za důležitý rys změny ve vědě, já ji považuji za závan horkého vzduchu, který zhasíná dohořívající pozitivistické svíce.

A: A relativismus?

B: Nemyslím si, že Kuhn je relativista, třebaže ho z toho mnoho lidí obviňuje. Já jsem byl relativistou, alespoň v jednom z mnoha významů tohoto slova, ale nyní pokládám relativismus za velmi užitečnou a nadevše lidskou aproximaci lepšího názoru . . .

A: Jakého názoru?

B: Ještě jsem ho nenalezl.

A: Vraťme se teď k té záležitosti s tebou jako filosofem –

B: . . . ano, to je největší rozdíl mezi mnou a Kuhnem. Kuhn se uchází o to být filosofem, profesionálem. To není můj cíl, předpokládáme-li, že nějaké cíle mám . . .

A: Ale napsal jsi tolik článků, je jich pořádná hromada – dva díly tvých sebraných esejů, a ani ty neobsahují všechno, co jsi napsal.

B: To byla náhoda. Před dvaceti či třiceti lety jsem hodně cestoval a vedl jsem hodně rozmluv. Dělal jsem to rád; platili mi výlohy, potkal jsem přátele a mohl jsem rozčilovat lidi pronášením pošetilých tvrzení na veřejnosti. Nikdy jsem své rozmluvy nepřipravoval – udělal jsem si několik poznámek a zbytek jsem ponechal inspiraci. Každopádně byly mé rozmluvy často součástí nějaké série přednášek, a tak mě vydavatelé nutili je sepsat. Tak vznikla většina mých článků.

A: A co kniha *Against Method* (Proti metodě)?

B: No, to jsem ti už vyprávěl: Lakatos mi nabídl, že spolu napíšeme knihu, a mně se ten nápad zalíbil. Když jsem *Against Method* dopsal, řekl jsem si: ‚To je naposled, co něco píšu; teď chci mít klid a pokoj, dívat se na televizi, ležet na slunci, chodit do kina, mít pár pletek a dělat minimální přípravy k přednáškám, které mě živí.‘

A: Ale v psaní jsi pokračoval.

B: To byl největší omyl mého života. Víš, nikdy bych nečekal, že *Against Method* vyvolá takový poprask – byla už přeložena do osmnácti jazyků, naposledy do rumunštiny a korejský překlad už na sebe nenechá dlouho čekat. Objevily se popisy,

kritiky, útoky v předních časopisech, například v *Science*, odkud poslali zvláštního fotografa, aby udělal můj obrázek s mým plakátem King Konga v pozadí, nebo v *The New York Review of Books* a tak podobně. O většině kritik jsem ani nevěděl, protože intelektuální časopisy nečtu, jen některé mi poslali přátelé – a téměř všechny byly děsivě stupidní. Nikdy předtím jsem se s tímto jevem nesetkal – mé dřívější diskuse se odehrávaly v malých kroužcích s lidmi, které jsem dobře znal a kteří znali mě –, byl jsem překvapen a udělal jsem tu chybu, že jsem se nechal zatáhnout do debaty. Bylo to jen plýtvání časem a energií.

A: Ale teď konečně psát přestaneš.

B: Bohužel, tak daleko ještě nejsem. Slíbil jsem své přítelkyni – nyní milované ženě Grazii – že napíšu knihu o ‚Skutečnosti‘ ...

A: O SKUTEČNOSTI?

B: Ano, o skutečnosti – to je zatím pracovní název. Bude pojednávat o problémech v kvantové teorii, o pozdně středověkém malířství, o římském sochařství, o Brechtovi, Stanislavském – a o spoustě dalších věcí, a bude o tom všem pojednávat stručně, ne na více než sto dvaceti stranách. Může mi to trvat dalších deset let – nikam nespěchám – a bude tam hodně obrázků. A taky se chystám napsat autobiografii.

A: Musíš si o sobě hodně myslet, když chceš napsat autobiografii!

B: Ne, ne – to není ten důvod. Loni, tedy v roce 1988, Rakousko oslavilo – no, ‚oslavilo‘ se říci nedá – připomnělo si své sjednocení s Německem: před padesáti lety se Rakousko stalo součástí Říše. Tenkrát se z toho mnoho Rakušanů radovalo – v Rakousku tehdy nastal ohromný výbuch nadšení. A teď, v roce 1988, se vynořila otázka: co dělat? Někteří dobří a rozvášní lidé chtěli učinit gesto, chtěli popřemýšlet o minulosti způsobem, který by mohl být užitečný. Avšak přidali se k nim lháři, patolízalové, hlupáci a všechny druhy lidí se zvláštními zájmy – alespoň tak mi to připadalo zpovzdálí, z USA nebo ze Švýcarska. Díval jsem se na ty slavnosti v televizi a byl jsem z toho

dost smutný. Byl tam Waldheim. Nemohu toho chlapa vystát a byl jsem ve vážných rozpacích, když se kdysi stal generálním tajemníkem OSN. ‚Tehle plížil je Rakušan?‘ ptal jsem se sám sebe. (Nezapomeň, já jsem stále rakouským občanem!) Nevím, co dělal během druhé světové války, ale vím, že se mi nelíbí, co dělá teď. Pronášeli tam uhlašená odsouzení a zdoluhavé zpěvy o lidskosti. Zúčastnilo se toho mnoho dobrých lidí, jak jsem již říkal, nicméně jsem měl pocit, že vše, co slyším, jsou jen prázdné slogany a mdlé sliby. A mám pro to fiasko i vysvětlení – lidskost prostě nelze vyjádřit abstrakcemi a slogany nejsou těmi pravými nástroji pro zjednání nápravy. A tak jsem přemýšlel o jiném způsobu, jak se s tou událostí vypořádat. Mnoho prominentních Rakušanů zažilo okupaci jako děti a bylo vojáky v druhé světové válce. ‚Proč nám tito Rakušané nesdělí své dojmy a zážitky,‘ ptal jsem se sám sebe, ‚své dojmy, jak prožívali ona osudná léta, aniž by cokoli skrývali? Třeba tenkrát byli nadšení – proč nám neřeknou, co přesně cítili a jak se jejich postoj s léty měnil? Obyčejná zповěď, poctivá zpráva, bez přeslazených citů, bez lživého sebeospravedlňování! Ingmar Bergman ve své autobiografii popisuje, jak jako student na výměnném pobytu začal zbožňovat Hitlera – a říká to tak prostě, bez vysvětlování, jen konstatuje fakt – proč neuděláme my totéž?‘ No, já sice nejsem prominentní Rakušan, ale mé věci přece jen pár lidí čte. A byl jsem důstojníkem v německé armádě, tak jsem si řekl, proč ten proces nezačít vylíčením mého vlastního příběhu. A je také druhý důvod, proč je pro mě tento plán atraktivní. Já si nedělám žádné záznamy ani archivy, dopisy zahazuji hned po napsání odpovědi, nemám žádné památky po rodičích či příbuzných – vše, co mám, je má paměť. Mnoho věcí jsem zapomněl, jiné popletl, jeden čas jsem si myslel, že jsem byl během války u Kyjeva – nikdy jsem tam nebyl – a tak jsem pojal úmysl oživit svou paměť a probádat svou minulost. Toto je náhodou daleko lepší způsob, jak vyjádřit své ‚názory‘, to jest ty zvláštní výměšky uchovávané v knihách a člancích, než ‚intelektuální autobiografie‘, která obsahuje jen

myšlenky a která se nikdy nezmiňuje, jak poprvé vznikly. Einstein napsal intelektuální autobiografii a zdůraznil, že se bude držet pouze myšlenek. V podstatě se to vůbec neliší od té slavné autobiografie Josefiny Mutzenbacherové, která provází hrdinku přes všechna její sexuální dobrodružství, aniž by se zmínila více nežli jedním slovem o filmech, které viděla, či o knihách, které četla. Je to karikatura. Pro všechny tyto důvody chci tedy napsat autobiografii a bude se jmenovat KILLING TIME (Zabíjení času), protože většina mého života byla naneštěstí samé neúčinné okounění a čekání. Ale potom, to ti slibuji, umlкну a dám si definitivně pokoj.

A: A ty si myslíš, že ti to bude někdo věřit?

B: Jen počkej!

Závěrečná poznámka

Říkává se, že i když je možné zkoumat ideje nebo systémy idejí volným způsobem, v dopisech, v telefonních rozhovorech, konverzacích při večeři, je tou pravou formou pro vysvětlení jejich tvaru, jejich důsledků a důvodů pro jejich přijetí esej nebo kniha. Taková esej (kniha) má začátek, prostředek a konec. Problém se tam vyloží, vypracuje a uvede se výsledek. Pak je tato idea (systém) tak jasná a dobře vymezená jako mrtvý motýl v krabici sběratele.

Jenže ideje, stejně jako motýli, nejen pouze existují, nýbrž se rozvíjejí, vstupují do vztahů s jinými idejemi a mají následky. Celé dějiny fyziky byly spjaty s předpokladem, formulovaným poprvé Parmenidem, že některé věci nepodléhají změně. Tento předpoklad byl brzy pozměněn: zachování parity je velmi daleko od zachování Bylí. Konec eseje nebo knihy, ačkoli jakožto konec formulovaný, není tudíž skutečně koncem, ale přechodovým bodem, jemuž se dostalo nepatřičné váhy. Podobně jako v klasickém dramatu staví přepážky tam, kde se nevyskytují.

Moderní historici (věd i jiných předmětů) našli další nedostatky. Řád popisu ve vědecké práci má máloco společného s řádem objevu a některé jednotlivé prvky se mohou ukázat být chimérami. To neznamená, že pisatelé lžou. Tím, že jsou tlačeni do speciálního vzoru, mění se jejich paměť a poskytuje žádané (avšak fiktivní) informace. Existují nyní oblasti, v nichž esej nebo výzkumná zpráva, a zvláště pak učebnice, ztratily mnoho ze své dřívější váhy. Důvodem je to, že velký počet výzkumných pracovníků a záplava výsledků výzkumu zvýšily rychlost změn do té míry, že článek je často zastaralý už v okamžiku svého otištění. Přední linie výzkumu určují konference, dopisy editořům (srovnej *Physical Review Letters*), faxy. Články a učebnice nejenže zůstávají pozadu, nýbrž jim ani nelze rozumět bez této občas dost beztvaré formy rozpravy.